

УДК [94(439.5)]:[340.137.2+347]

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.11>

НОВЕЛИ 1914-1916 рр. ДО ЗАГАЛЬНОГО ЦИВІЛЬНОГО УЛОЖЕННЯ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1811 р.

Савуляк Р.В.,*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
юридичного факультету**Львівського національного університету ім. Івана Франка,
суддя судової палати з розгляду цивільних справ
Львівського апеляційного суду
ORCID: 0000-0001-7680-0766*

Савуляк Р.В. Новели 1914-1916 рр. до Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р.

Стаття присвячена з'ясуванню причин і передумов прийняття Новел 1914-1916 рр. до Австрійського загального цивільного уложення 1811 р., загальному охарактеризуванню їхнього змісту та обґрунтуванню їхнього історико-правового значення.

Автором проаналізовано стан опрацювання проблематики; передусім автор послуговувався працями двох професорів Львівського університету поч. ХХ ст. – видатного польського цивіліста Ернеста Тілля, котрий опублікував німецький текст і польський переклад Новел з власними поясненнями, а також визначного українського правознавця Станіслава Дністрянського, який переклав у 1919 р. українською мовою Уложення 1811 р. та три Новели до нього. При тому головну увагу у статті приділено постаті австрійського юриста та державного діяча, професора Віденського університету Йозефа Унгера, котрий представив програму новелізації Уложення 1811 р. у своїй статті 1904 р. та надалі виступив її головним розробником на чолі Спеціальної комісії.

Автором виявлено визначальний вплив Й. Унгера на поширення в юридичній науці Австрійської монархії напряму історичної школи права, у т. ч. її засадничих положень щодо рецепції римського права, традиції німецької пандектистики; та, натомість, критики нею теорії природного права; а також на впровадження вченим порівняльно-правового підходу в австрійській цивілістиці, завдяки чому і було розпочато реформування Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р. Автором розглянуто 10-річний кодифікаційний процес з зміни Уложення, наслідком якого стала його новелізація у 1914-1916 рр.

Відтак, у статті опрацьовано головний зміст трьох Новел до Уложення: Першої новели від

12.10.1914 р., Другої новели від 22.07.1915 р. та Третьої новели від 19.03.1916 р., які вносила певні зміни до особового, сімейного, речового, спадкового та зобов'язального права. Притому автором констатовано, що новелізація Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р. не змінила кардинально ні його структуру, ні основні засади і положення, а мала на меті лише пристосування Уложення до тогочасних новітніх умов і потреб.

Ключові слова: Австрійське загальне цивільне уложення 1811 р., новелізація 1914-1916 рр., Йозеф Унгер, історична школа права, Ернест Тіль, Станіслав Дністрянський, цивільний кодекс, кодифікація, Австрійська монархія.

Savuliak R.V. Novels 1914-1916 to the General Civil Code of the Austrian Empire 1811.

The article is devoted to clarifying the reasons and prerequisites for the adoption of the Novels of 1914-1916 to the Austrian General Civil Code of 1811, a general characterization of their content and substantiation of their historical and legal significance.

The author analyzed the state of problem processing; first of all, the author used the works of two professors of Lviv University of 20th century – the outstanding Polish civilian Ernest Till, who published the German text and the Polish translation of the Novel with his own explanations, as well as the prominent Ukrainian jurist Stanislav Dnistrianskyi, who in 1919 translated the Code of 1811 and three Novels to it into Ukrainian. At the same time, the main attention in the article is given to the figure of the Austrian lawyer and statesman, professor of the University of Vienna, Joseph Unger, who presented the program of novelization of the Code of 1811 in his article of 1904 and later acted as its main developer at the head of the Special Commission.

The author revealed the decisive influence of J. Unger on the spread of the historical school of law in the legal science of the Austrian monarchy, including its fundamental provisions regarding the reception of Roman law, the tradition of German pandectism; and, instead, critics of the theory of natural law; as well as on the introduction by scientists of a comparative legal approach in Austrian civil studies, thanks to which the reform of the General Civil Code of the Austrian Empire in 1811 was initiated. The author considered the 10-year codification process of changing the Code, which resulted in its novelization in 1914-1916.

Therefore, the article elaborates the main content of the three Novels to the Code: the First Novel of October 12, 1914, the Second Novel of July 22, 1915, and the Third Novel of March 19, 1916, which made certain changes to personal, family, property, inheritance and obligation law. At the same time, the author stated that the revision of the General Civil Code of the Austrian Empire in 1811 did not fundamentally change its structure, nor the main principles and provisions, but was only aimed at adapting the Code to the contemporary conditions and needs.

Key words: Austrian General Civil Code of 1811, novelization of 1914-1916, Joseph Unger, historical school of law, Ernest Till, Stanislav Dnistrianskyi, civil code, codification, Austrian monarchy.

Постановка проблеми. Упродовж XIX ст. велика кількість норм Австрійського загального цивільного уложення 1811 р. втратили своє практичне значення, натомість інші набули нового змісту як в новоприйнятих законодавчих актах, так і в рішеннях Вищого судового і касаційного трибуналу у Відні щодо інтерпретації його норм відповідно до нових умов. Соціально-економічні, господарські, політичні та ідеологічні зміни в Австрійській монархії ставили перед законодавцем завдання правового врегулювання щораз більшої кількості нових суспільних відносин та, відповідно, пристосування Уложення до нових потреб часу [1, с. 248].

Відтак, на початку XX ст. стало очевидно, що Загальне цивільне уложення Австрійської імперії, яке було своєрідним компромісом буржуазного і феодального права та діяло близько століття в майже незміненому вигляді, в нових історичних умовах явно застаріло та потребує негайної модернізації [2, с. 188; 1, с. 248]. Крім того, численні недоліки Уложення, що були пов'язані з його деякою архаїчністю та надмірною юридичною простотою, теж спонукали розпочати його оновлення. Переломним моментом для австрійської цивільної науки стала поява Німецького цивільного уложення 1900 р. та Швейцарського цивільного кодексу 1907 р., що було поштовхом для законодавця до реформування Австрійсько-

го загального цивільного уложення 1811 р. [1, с. 248]. Внаслідок цього було прийнято три новели до Уложення: Перша новела від 12 жовтня 1914 р., Друга новела від 22 липня 1915 р. та Третя новела від 19 березня 1916 р.

Стан опрацювання проблематики. Основні напрями та принципи процесу внесення змін до Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р. розробив австрійський юрист та державний діяч, професор Віденського університету Йозеф Унгер у своїй програмі новелізації 1904 р. [3]. Відразу ж після опублікування Новел низка польських вчених-правознавців, передусім Е. Тілл, Ф. Цолль [4], С. Врублевський [5], здійснили аналіз внесених до Уложення змін. Так, видатний цивіліст, організатор правової науки, кодифікатор, професор Львівського університету, який у 1905-1917 рр. очолював кафедру австрійського приватного права, Ернест Тілл опублікував німецький текст і польський переклад Новел з власними поясненнями [6; 7; 8; 9]. Сучасну оцінку внесеним у 1914-1916 рр. змінам до Уложення 1811 р. надала польська дослідниця, проф. Ягеллонського університету К. Суйка-Желінська в межах дослідження найбільших кодифікацій приватного права в Європі в XIX-XX ст. [10; 11]. Авторитетний австрійський історик права Вільгельм Браунедер у дослідженні, присвяченому 200-річчю Австрійського загального цивільного уложення 1811 р., окрему увагу приділив його новелізації [12, с. 282-304].

Видатний український вчений, проф. Львівського університету Станіслав Дністрянський переклав у 1919 р. українською мовою не лише Уложення 1811 р., що діяло у період існування ЗУНР, а й усі Новели до нього [13]. Серед сучасних українських науковців, котрі частково згадували у своїх дослідженнях Новели 1914-1916 рр. до Австрійського загального цивільного уложення 1811 р. можна виділити передусім В. Кульчицького, Є. Харитонова, О. Блажівську, Р. Стефанчука та ін., а детальніше опрацювання Новел представила Н. Шутко [1]. Разом з тим, питання новелізації Австрійського уложення залишається мало розкритим в новітній українській історико-правовій науці, а тому потребує глибокого вивчення.

Відтак, **метою статті** є з'ясувати причини і передумови прийняття Новел 1914-1916 рр. до Австрійського загального цивільного уложення 1811 р., подати загальну характеристику їхнього змісту та обґрунтувати їхнє історико-правове значення.

Виклад основного матеріалу. Ідея необхідності реформування Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р. остаточно сформувалася австрійськими правниками наприкінці XIX ст., хоча чіткі напрями її реалізації не були вказані [10, с. 139]. Вона мала велику

популярність у правничому та політичному середовищах. Зокрема, консерватори під впливом історичної школи права вимагали відновлення низки скасованих правових інституцій та антиліберальних обмежень. Натомість, представники ліберального напрямку висували ідею послідовної реалізації принципів рівності та свободи, особливо у сфері сімейного права (повна секуляризація шлюбу, зрівняння жінок у правах, покращення правового становища позашлюбних дітей і т. д.) [11, с. 78]. Окрім цього, дискусія велася над питаннями формального характеру: чи наслідком майбутньої реформи повинен стати новий Цивільний кодекс; чи повинні вноситися лише часткові зміни; чи зміни повинні бути вміщені в окремому законодавчому акті (котрий би діяв на засаді «lex posterior derogat priori»); чи зміни повинні вноситися до кожної статті окремо [14, с. 49-50]. Попри такі широкі дискусії було проведено урочисте святкування з нагоди 100-літнього ювілею функціонування Австрійського загального цивільного уложення 1811 р., яке хоч і відбувалося напередодні його новелізації, однак проходило в атмосфері вшанування його цінності [1, с. 249]. З тієї нагоди було представлено двотомне ювілейне видання, котре розпочиналося доповіддю міністра юстиції Австрійської монархії Франца Кляйна, присвяченою довготривалості австрійської кодифікації [15, с. 3].

На укладення програми реформування Уложення 1811 р. суттєво вплинув досвід реалізації кодифікації цивільного права в Німеччині [16, с. 14]. Формальним початком реформи стала публікація статті Йозефа Унгера в 1904 р. про необхідність внесення змін до Австрійського загального цивільного уложення 1811 р., особливо до тих статей і розділів, які вже не відповідали тогочасній правовій науці та практиці [3, с. 108]. Вчений пропонував розробити проекти законів про внесення змін до Уложення, називаючи таку ревізію Кодексу «мозаїкою». Ернест Тільль вказував, що йшлося про потребу «вирізати тільки деякі цеглини з давньої поважної будівлі і замінити їх іншими, завдяки чому будівля повинна стати сильнішою і міцнішою» [7, с. 111].

Угорський професор права Габор Хамза стверджує, що австрійська наука приватного права ґрунтується на римському праві передусім завдяки заслугі романіста Й. Унгера (за походженням теж угорця. – *Примітка Р. С.*), який зробив значний внесок у те, що рецепція римського права в Австрійській монархії була орієнтована на історичну школу права [17, с. 328-329], найвидатнішим академічним захисником якої він став [18]. Унгер виступив з різкою критикою «буквоїдства» та «логічної загостреності на дріб'язках» схоластичної школи тлумачення і підкреслював, що тільки методи історичної школи можуть оздо-

ровити австрійську правову науку [19, с. 254]. Вчений був послідовником великого німецького правознавця та ідеолога історичної школи права Фрідріха-Карла фон Савіньї [20], найголовнішими працями якого є, зокрема, 6-томна «Історія римського права у Середні віки» та 8-томна «Система сучасного римського права». Останній найвідоміший представник цього напрямку у правовій думці Георг-Фрідріх Пухта як автор 3-томного «Курсу Інституцій» (де викладено історію римського права) і 2-томного «Читання з сучасного римського права» [21] оголошував римське право всесвітнім правом, здатним уживатися з будь-якими національними особливостями, а також він стверджував про взаємний вплив правових систем різних народів. Відтак, історична школа права особливо цінувала діяльність правознавців з пояснення рецепції римського права [22].

А водночас, представники історичної школи права критикували теорію природного права, заперечуючи обґрунтованість походження права з людського розуму; та слушно відзначали слабкість природно-правової доктрини з її уявленням про вічність і незмінність права. Натомість, вони переконували, що право є результатом буття конкретних народів, тож залежить від низки факторів (кліматичних, етнічних, політичних та ін.), а відтак, законодавство кожного народу повинне відповідати умовам його життя, а не абстрактним уявленням про людину взагалі [22]. Під впливом історичної школи права правознавці перестали сприймати природне право як універсальний зразок, а тому не поспішали переробляти законодавчу систему в дусі природно-правових цінностей [20]. Так, Й. Унгер мало уваги приділяв природно-правовим засадам, закріпленим у різних статтях Австрійського загального цивільного уложення 1811 р., ігноруючи, а іноді, на думку проф. Є. Харитонова, можливо, просто не розуміючи їх. Відчуваючи утруднення у побудовах за пандектною схемою на природно-правовому підґрунті, він нерідко вдавався до штучних конструкцій. Наприклад, у § 7, відповідно до якого суддя при тлумаченні має спиратися на природно-правові принципи (*natürliche Rechtsgrundsätze*) [23, с. 1028], Унгер вбачав лише «бажання авторів задовольнити свою потребу в чистому теоретизуванні». А § 16 і 17, згідно з якими кожна людина розглядається як носій природжених, вказаних самим розумом, природних прав (§ 16) і, відтак, те, що їм відповідає, вважається існуючим доти, доки не доведено законне обмеження цих прав (§ 17) [23, с. 1029], правознавець визнавав «зовсім безглуздими і позбавленими практичного значення» [19, с. 254]. Щоправда, наприкінці наукової діяльності Й. Унгер таки змінив свої погляди, виразивши їх у гаслі «природа і розум» [20].

Професор Інсбруцького університету імені Леопольда і Франца Хайнц Барта підкреслює, що Й. Унгер поклав край застою у цивільному праві, встановивши його зв'язок з теорією загального права та з історичною школою права Німеччини [20]. Програмною у цьому сенсі була його книга «Система австрійського загального приватного права» (1856) [24], присвячена загальній частині цивільного права, яку автор досліджував дуже ретельно, слушно наголошуючи на тому, що без неї кожен юрист буде почувати себе в області права, «як лоцман без компаса». Ця праця Й. Унгера мала визначальний вплив на австрійську правову науку – відтоді усі австрійські підручники цивільного права мали детально розроблену загальну частину, в якій за традицією німецької пандектистики давалося загальне вчення про джерела, про осіб, речі, угоди тощо [19, с. 254].

Сильна увага Унгера до німецької історичної школи права, по суті, започаткувала порівняльно-правовий підхід в австрійській юридичній науці та загалом сприяла оновленню австрійської доктрини цивільного права. Вчені почали регулярно брати до уваги німецькі публікації та судові рішення. Спільне історичне коріння сприяло цьому процесу в деяких галузях й інститутах приватного права, у комерційному і корпоративному праві, податковому та кримінальному праві. Більше того, німецьке законодавство часто впливало на судові рішення та тлумачення Австрійського загального цивільного уложення 1811 р. [18]. Й. Унгер відзначав, що досі підставою для критики Уложення було некоректне застосування того чи іншого поняття з римського права, яке часто призводило до хибного розуміння справжнього змісту Кодексу. Натомість, вчений проголосив гасло «звільнення від пут романської шкільної доктрини, більш незалежної концепції і вільнішого представлення позитивного сучасного права», стверджуючи, що «справді великі уми ніколи не стоять на місці навіть там, де вже встановлено пам'ятник їхній славі». Саме тому Унгер запропонував реформування Уложення 1811 р. [20]. І оця його ініціатива ревізії Уложення є однією з його найбільших заслуг, оскільки «треба було поваги Унгера і сили його аргументів, щоб спонукати компетентні у таких справах кола зробити рішучий крок» [25, с. 58].

Уряд прийняв Проєкт Й. Унгера і в тому ж 1904 р. видав розпорядження про створення спеціальної комісії, до складу якої входили відомі правники під головуванням Й. Унгера. Щоправда, внаслідок тимчасового припинення діяльності комісії Уряд в 1907 р. представив Палаті панів Рейхсрату власний Проєкт [10, с. 140]. Урядовий Проєкт складався із 199 статей, котрі супроводжувалися відповідними коментарями [1, с. 249].

Однак цей Проєкт зазнав жорсткої критики (найбільше Арміна Еренцвейга, Бруно Кафки і Моріца Велспахера), тож було наказано переглянути його [18]. Відтак, Проєкт був переданий Комісією з правових питань утвореній з її складу Підкомісії (складалася з п'яти членів), котра в 1909 р. опублікувала новий Проєкт. Формально цей Проєкт був тільки розширеною копією урядового Проєкту, а практично виходив далеко поза розроблену Й. Унгером в 1904 р. програму реформування Уложення 1811 р. [1, с. 249].

Після смерті Й. Унгера головою Комісії став колишній її референт професор Віденського університету Йозеф Шей. Після ґрунтовних змін (наприклад, норми про право на будівництво були виключені з Проєкту та вміщені в окремий Закон від 26.04.1912 р.) та коментарів цього досвідченого науковця, Проєкт був прийнятий Комісією з правових питань Рейхсрату. А після затвердження Палатою панів доопрацьований Проєкт був переданий на схвалення нижній Палаті депутатів, проте його обговорення там було перерване початком I світової війни [11, с. 79] і він так і не був затверджений [2, с. 189].

Тому, внаслідок закриття сесії Рейхсрату, Уряд прийняв рішення про розробку окремих нормативно-правових актів щодо внесення змін до Австрійського загального цивільного уложення 1811 р. на базі поданого Проєкту та надання їм законної сили шляхом видання Цісарського розпорядження на підставі арт. 14 Конституції Австрійської монархії 1867 р. Такі дії Уряду в пресі обґрунтовувалися як «нагальна потреба», спричинена воєнним станом [1, с. 249]. Тож, врешті доволі довготривала робота з усунення прогалин у законодавстві була завершена у порядку надзвичайних урядових актів (Новел), котрі змінили окремі положення Уложення [26, с. 47]. А саме, 12.10.1914 р. набула чинності Перша новела, яка вносила деякі зміни до особового, сімейного (у т. ч. стосувалася певного розширення прав жінок і позашлюбних дітей, права опіки), речового та спадкового права [6, с. 12-14], 22.07.1915 р. – Друга новела (про суміжне право) і 19.03.1916 р. – Третя новела (про збереження права власності; подальший розвиток зобов'язального права, загальні положення договірної права, прийняття боргу, заборону обтяжень; договори найму житлових приміщень, оренду, трудові угоди, договори підряду; деліктне право, зокрема презюмування вини, сплату винагороди, відшкодування збитків; позовну давність тощо [17, с. 330; 19, с. 255]) до Австрійського загального цивільного уложення 1811 р. [13, с. 433–470].

Невдовзі, з відновленням парламентарного життя в Австрійській монархії, продовжилася робота над реформуванням Уложення. Напрацьовані зміни та доповнення були передані в червні

1917 р. для надання відповідного висновку на розгляд Юридичної комісії Рейхсрату, який обрав спеціальну Підкомісію під головуванням С. Дністрянського для переробки і пристосувати Новел до потреб Австрійського загального цивільного уложення 1811 р. Проте внаслідок розпаду Австро-Угорської монархії у 1918 р. розгляд підготовлених Підкомісією пропозицій так і не був завершений [27, с. 44].

Слід відзначити, що новелізація не змінила ані систематики, ані головних засад Уложення 1811 р., а полягала у тому, що окремі статті Кодексу замінювалися іншими. Щоправда, загалом відбулися зміни майже 250 статей з різних розділів Уложення [1, с. 249], які стосувалися особового, сімейного, речового, спадкового і зобов'язального права. Безпосередній вплив на внесені корективи справили положення Німецького цивільного уложення 1900 р., а також німецька пандектне право [28, с. 46]. На впливі історичної школи права на Австрійське загальне цивільне уложення 1811 р. у сенсі «пандектизації» на основі моделі Німецького цивільного уложення 1900 р. та Швейцарського цивільного кодексу 1907 р., що особливо відобразилося в Новелах, наголошує і В. Браунедер у дослідженні, присвяченому 200-річчю Австрійського уложення 1811 р. [12, с. 282–304].

Запроваджені Першою новелою зміни стосувалися багатьох положень особового права, наприклад, правові відносини дієздатності регулювалися не Уложенням, а Ординацією від 28.06.1916 р. Також під час війни були видані спеціальні правові акти, котрі обмежували права особи [4, с. 3].

У сімейному праві внесені зміни мали два протилежних спрямування: з боку, відбулося скасування певних обмежень, які в ХХ ст. видавалися архаїчними, а з другого, – уведення нових обмежень, котрі обґрунтовувалися вимогами соціальної політики і зростанням ролі держави в регулюванні сімейних відносин [11, с. 80]. Прикладами обмежень, які підлягали скасуванню були: недопущення у ролі свідка жінки при складанні заповіту, а також при складанні нотаріальних актів та ін. [1, с. 249]. Так, відповідно до змін внесених Першою новелою до § 591 [13, с. 174-175] та § 597 Уложення [13, с. 176] жінкам вже надавалося право бути свідками при складанні заповітів. Були скасовані також з певними застереженнями обмеження прав жінок щодо здійснення ними опіки (за винятком матерів та бабусь) [6, с. 27]. Найбільш очевидним проявом скасування застарілих обмежень в особовому праві в інтересах капіталістичного обігу були зміни, внесені до § 153 Уложення, котрі надавали малолітній особі, яка не перебуває на утриманні батьків чи інших родичів, право самостійно укласти договір про надання послуг, а у разі наявності істотних

причин надавали батькові чи опікунові право на відмову від договору [13, с. 51].

Найбільш ліберальні і соціальні зміни у сімейному праві стосувалися покращення становища позашлюбних дітей. Так, у § 165 Уложення положення «діти, народжені поза шлюбом, не мають права претендувати на сімейні права чи піклування» було скасоване і, натомість, позашлюбних дітей було зрівняно у правах з родичам матері [13, с. 56], що вже передбачало можливість для них спадкування по лінії матері [5, с. 22-23]. У відносинах між батьком та позашлюбними дітьми новелізація пішла шляхом розширення існуючих фінансових обов'язків батька щодо його позашлюбних дітей. У разі, якщо мати позашлюбних дітей одружувалася, то її чоловікові, не зважаючи на те, чи був він їхнім батьком, надавалося право записувати цих дітей своїм прізвищем. Скасовано було також існуючу з 1816 р. заборону усиновлення позашлюбної дитини її батьками, а водночас спрощено процедуру усиновлення (знижено вік усиновлювача) та змінені наслідки усиновлення [10, с. 141].

Натомість, прикладом зростання втручання держави у сімейні відносини було збільшення ролі судового рішення у вирішенні долі дітей при сепарації та розлученні батьків [11, с. 80]. Відповідно до нового § 142 в разі відсутності згоди між батьками суд вирішує, хто з батьків утримуватиме і виховуватиме дітей, більше того «при зміні обставин, в інтересах дітей суд може видати нове рішення, не зважаючи на наявність попереднього рішення і згоди батьків» [13, с. 48-49]. Новелізація впроваджувала також можливість обмеження рішенням суду батьківської влади у випадках зловживання нею, невиконання батьківських обов'язків або «негідної та недостойної поведінки» батьків. У справах управління майном та опіки над дитиною, відповідно до нового § 178, суд міг за зверненням будь-якої особи винести рішення про встановлення судового контролю над батьком [13, с. 60].

Внесені до Уложення зміни значно розширили повноваження суду щодо опіки. Так, новий § 208 впроваджував інститут т. зв. «генеральної опіки» [5, с. 28], котрий полягав у тому, що в разі неможливості призначити опікунів або ж в інтересах малозабезпечених дітей, котрі потребували опіки, суд міг передати опікунські повноваження органам державної влади або товариству охорони молоді [13, с. 71]. Першою новелою також було законодавчо врегульовано статус Опікунських рад як органу державної влади (раніше вони формувалися на добровільній основі). Завданням даного органу було сприяння судам у виконанні їхніх функцій щодо опіки та піклування (§ 284 Уложення) [13, с. 92-93]. Основними її функціями були: інформування суду про необхідність призначення опіки, про факти

зловживання батьківськими або опікунськими правами; надання висновку щодо призначення опіки; контроль над домашніми тваринами (закцентуємо увагу на передовому характері останнього положення, в той час, як перші тенденції щодо захисту прав тварин в сучасній Українській державі з'явилися щойно недавно, а створення спеціально уповноваженого органу для контролю за утриманням домашніх тварин і досі не передбачено. – Примітка Р. С.) тощо [6, s. 33].

Новелізація у речовому праві як вислід розвитку приватноправової науки та практики здебільшого торкалася визначення змісту права власності [11, s. 81]. Так, зміст § 364 Уложення було розширено, а окрім того було додано ще три параграфи, котрі обмежували особисту свободу власника нерухомого майна. Водночас впроваджувалися норми про охорону інтересів промислових підприємств. На зразок Цивільного кодексу Німеччини Друга новела уточнила деякі норми щодо добросовісного сусідства, наприклад, власникам земельної ділянки було заборонено впливати на земельну ділянку сусідів «через спуск рідини, диму, газу, тепла, запаху, сильного шуму і т. д.» [13, с. 113-114]. У разі, якщо такі фактори виникали внаслідок діяльності гірничого чи іншого промислового підприємства, власник сусідньої земельної ділянки міг вимагати лише відшкодування шкоди. В інтересах підприємництва було прийнято положення, відповідно до якого техніка вважалася приналежністю власника будинку [10, s. 142].

До речового права були внесені й інші зміни, зокрема: скасування § 1467 про набувальну давність нерухомого майна, вписаного до реєстрових публічних книг, через добросовісне володіння ним упродовж трьох років [13, с. 419]; нові засади набуття у власність нерухомого майна, не вписаного до реєстрових книг, використання як застави та встановлення сервітуту; численні зміни в іпотечному праві [1, с. 250].

У спадковому праві новелізація обмежила список законних спадкоємців до четвертої лінії і ступеня кровної спорідненості [1, с. 250]. На думку польського адвоката Е. Вашковського, метою законодавця було недопущення до спадку осіб, котрі не мали до спадкодавця жодного стосунку чи про існування яких спадкодавець зазвичай не знав [29, s. 114-115]. Право на спадкування чоловіком чи дружиною спадкодавця було значно розширено, а саме в § 757 Уложення передбачалося: «Один із подружжя після смерті іншого з подружжя є поряд із дітьми спадкодавця та їхніми нащадками законним спадкоємцем ¼ спадку, а поряд із родичами спадкодавця, їхніми нащадками та дідами спадкодавця є законним спадкоємцем ½ спадку» [13, с. 213-214]. В інших випадках чоловік чи дружина спадкодавця не мали права на спадкування. Серед підстав за-

борони спадкування залишилося лише вчинення злочину проти спадкодавця (§ 540) [13, с. 163].

Більшість змін, запроваджених Новелами, стосувалися договірного права, передусім загальних положень, договору оренди і, зокрема, найму житлових приміщень, договорів найму праці (яким практично не приділялося уваги в Уложенні 1811 р.). Новелізація договірного права були наслідком дотримання т. зв. «матеріальної етики у сфері цивільного права». За зразком Цивільного кодексу Німеччини зміни були внесені до § 879 Уложення щодо визнання недійсними договорів, які суперечать законодавству чи «добрим звичаям» [5, s. 72]. На підтвердження цієї норми недійсними визнавалися лихварські договори у разі, «якщо хтось використає нерозсудливість, залежне становище, психічну хворобу, відсутність досвіду, емоційний стан особи з метою отримання вигоди на свою користь чи на користь третьої особи, а також у випадку, коли сума, яку потрібно оплатити, не відповідає сумі, вказаній у договорі» [13, с. 248-249]. Крім того, було спрощено форму укладення договорів [1, с. 251].

Найбільшу кількість змін, майже 1/6 від всієї кількості, було внесено до параграфів Уложення щодо договорів про надання послуг [10, s. 142]. З огляду на розвиток в XIX ст. законодавства про працю, автори Уложення прагнули, на погляд проф. Ф. Цолля, поряд із внесенням змін до Кодексу, створити «загальнообов'язкове право», яке повинно було допомогти заповнити прогалини у спеціальному законодавстві і водночас створити «систематичну підставу та вказівник на пряму для соціального врегулювання всіх трудових відносин» [4, s. 94]. З цією метою була змінена уся глава 26 розділу II частини II Уложення «Відплатні договори щодо надання послуг» [13, с. 327-328]. Зокрема, було проведено відмежування поняття «найму послуг» (службовий контракт) від поняття «договору на виконання робіт». А саме, «договір найму послуг» визначався як «зобов'язання на певний час до надання послуг іншій особі». У цьому простежується елемент тривалості правових відносин та особистого підпорядкування працівника роботодавцю, що не спостерігалось у відплатних договорах на виконання робіт [11, s. 82]. Внесені зміни посилювали обов'язки роботодавця за службовим контрактом, зокрема до них належали: обов'язок сплати винагороди (через короткий відрізок часу, а також тоді, коли послуги не були надані не з вини працівника); обов'язок забезпечення хворого працівника медичною допомогою та лікарськими засобами; обов'язок забезпечення працівників безпечними умовами праці тощо [10, s. 144].

Новелізація Уложення мала на меті також цілісну перебудову засад цивільної відповідально-

сті за заподіяну шкоду, але в межах часткової реформи це не було можливим. Як зауважував польський проф. С. Врублевський, прийняті Новели не внесли принципових змін, оскільки не було проведено розмежування між деліктами та випадками порушення зобов'язання, не впроваджено обов'язку відшкодування ідеальної шкоди, не зроблено спроби замінити відповідальність з вини на відповідальність за наслідок [5, с. 110]. Єдиною важливою зміною у деліктному праві було впровадження приписів (на зразок Цивільного кодексу Німеччини) проти виконання права з метою заподіяння шкоди іншій особі [1, с. 251]. Змінений § 1295 Уложення передбачав обов'язок відшкодування шкоди особою, «яка в спосіб, суперечливий із добрими звичаями, завдала шкоди іншій особі. У випадку, якщо шкода стане наслідком виконання прав, особа нестиме відповідальність тільки тоді, коли виконанням прав передбачалося завдання іншій особі шкоди» [13, с. 371].

Стосовно деліктної відповідальності новелізація впроваджувала два винятки із загальної презумпції винуватості [1, с. 251]. А саме, якщо шкода була наслідком руйнування будинку чи іншого устаткування, розміщеного на земельній ділянці, відповідальність несе володілець земельної ділянки. При цьому, володілець зобов'язаний був довести, що він доклав усіх зусиль, необхідних для відвернення небезпеки [13, с. 379]. Подібне було передбачено також щодо відповідальності за шкоду, завдану домашніми тваринами [13, с. 380]. Так, при розробці Новел було запропоновано повністю відмовитися від засади визнання вини як умови відповідальності, на противагу автори прагнули впровадити засаду відповідальності за наслідок, тим більше що судова практика дуже широко інтерпретувала обов'язок «пильнувати» домашніх тварин [7, с. 219]. Врешті, автори дійшли висновку про перенесення лише частини обов'язку доказування: до внесення змін особа, котра вимагала відшкодування шкоди, повинна була довести вину позивача, що на практиці було дуже важко, натомість після внесення змін до Уложення володілець домашньої тварини повинен був довести, що він належним чином слідкував за твариною чи вжив всіх необхідних заходів для нагляду за твариною [11, с. 83].

Висновки. Можемо констатувати, що новелізація Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р. не внесла кардинальних змін ні до його структури, ні до основних засад, та оцінювалася в австрійській цивілістиці як свого роду «косметичний ремонт» з метою пристосування Уложення до тогочасних умов життя [1, с. 248, 251].

Варто відзначити, що після розпаду Австро-Угорської монархії у 1918 р. цей фактично доско-

налий за своєю природою Кодекс, доповнений Новелами, продовжив діяти й надалі. А саме, в Галичині він діяв у період ЗУНР [30, с. 20], а після її анексування Польщею за Ризьким мирним договором 1921 р. був чинним на території Галичини з деякими змінами аж до 1933 р., коли було затверджено Польський кодекс зобов'язань, який припинив дію значної частини норм Австрійського уложення [27, с. 44]. На Буковині, захопленій Румунією, Уложення 1811 р. діяло до 1938 р. [31, с. 48; 32, с. 95]. Уложення зберігало чинність також в Югославії, Чехословаччині [33, с. 484-485]. Значна частина його норм була вдосконалена та реципована у Ліхтенштейні, Саксонії, Туреччині, Сербії, Боснії, Словенії, Хорватії, Румунії [34, с. 53]. На сьогодні ж цей Кодекс, з відповідними змінами і доповненнями, діє не лише у Республіці Австрії, а й у Князівстві Ліхтенштейн (де був запроваджений ще з 1812 р.) [34, с. 53].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шутко Н. Новелізація Цивільного кодексу Австрії 1811 р. на початку ХХ ст. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1(7). С. 248–253. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10815/1/%D1%88%D1%83%D1%82%D0%BA%D0%BE.pdf>.
2. Блажівська О.Є. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях у період 1797-1991 рр.: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.03 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2015. 400 с.
3. Unger J. Zur Revision des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches. *Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart* [hrsg. von C. S. Grünhut]. Wien: Alfred Hölder, K. U. K. Hof- und Universität Buchhändler, 1904. Bd. 30. S. 107-134.
4. Zoll F. Zmiany w prawie prywatnym od początku roku 1914. Kraków: Druk. Uniwer. Jagiellońskiego, 1915. 31 s.
5. Wróblewski S. Nowele do austriackiego Kodeksu Cywilnego. Kraków: Druk. Uniwer. Jagiellońskiego, 1916. 136 s.
6. Till Ernest. Nowela do Kodeksu cywilnego austriackiego: wprowadzona rozp. ces. z 12 października 1914 z dodatkiem przekładu noweli na język polski [!] i tekstu niemieckiego. Kraków: Centralne Biuro Wydawnictw NKN, 1915. 104 s. URL: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?uid=83561689&cid=86970492>.
7. Till Ernest. Druga i trzecia nowela do austriackiego kodeksu cywilnego z objaśnieniami na podstawie materyałów. Lwów: M. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Spółka Księgarnia we Lwowie, 1916. VII, 247, [1]

- s. URL: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?cid=90882671&uid=87854227>.
8. Till Ernest. *Druga i trzecia nowela do austriackiego kodeksu cywilnego z objaśnieniami na podstawie materyałów. Cz. 1, Tekst polski i niemiecki.* Lwów: H. Altenberg, G. Seyfrath, E. Wende, 1916. [4], 119 s. URL: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?cid=85162320&uid=83561688>.
 9. Till Ernest. *Druga i trzecia nowela do austriackiego kodeksu cywilnego z objaśnieniami na podstawie materyałów. Cz. 2, Objasnienia.* Lwów: H. Altenberg, G. Seyfrath, E. Wende, 1916. S. [2], VII, [3], 124-247, [1] s. URL: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?cid=102473111&uid=89765301>.
 10. Sójka-Zielińska K. *Wielki kodyfikacje cywlnе XIX w. Historia i współczesność.* Warszawa: LIBER, 2009. 375 s.
 11. Sójka-Zielińska K. *Wielki kodyfikacje cywlnе XIX w.* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1973. 217 s.
 12. Brauner Wilhelm. *Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), Eine europäische Privatrechts kodifikation. Band I: Entstehung und Entwicklung des ABGB bis 1900. Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (ERV). Band 60.* 2014. 308 s.
 13. Дністрянський С. *Цивільне право.* Відень: Друк. А. Гольцгавзен, 1919. Т. I. 1063 с.
 14. Dölemeyer B. *Die Teilnovellen zum ABGB. Kodifikation Als Mittelder Politik* [red. H. Hofmeister]. Wien; Graz; Köln: Hermann Böhlau Nachf, 1986. S. 49-58.
 15. Klein F. *Die Lebens kraftdes Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches. Festschrift zur Jahrhundert feierdes Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches,* I. Juni 1911 [hrsg. von E. Till]. Wien: Manzschke K. U. K. Hof-Verlags; U. Universitäts Buchhandlung, 1911. Bd. I. S. 1-34.
 16. Gschnitzer F. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts.* Wien; New York: Springer-Verlag Wien GmbH, 1966. 280 s.
 17. Hamza Gábor. *Die entwicklung des privatrechts und die römischrechtliche tradition in den österreichischen erbländern (erbländen) und in Österreich. AFDUDC.* 2009. № 13. S. 321-334. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/61901449.pdf>.
 18. Doralt Walter. *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB).* URL: [https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Allgemeines_B%C3%BCrgerliches_Gesetzbuch_\(ABGB\)](https://max-eup2012.mpipriv.de/index.php/Allgemeines_B%C3%BCrgerliches_Gesetzbuch_(ABGB)).
 19. Харитонов Є.О. *Прийняття нового Цивільного кодексу України і досвід кодифікації цивільного законодавства Австрії.* Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Том 1. Одеса: Юридична література, 2002. 328 с. С. 250-257. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19010/%d0%9d%d0%b0%d1%83%d0%ba.%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%96%20%d0%9e%d0%b4%d0%b5%d1%81.%20%d0%bd%d0%b0%d1%86.%20%d1%8e%d1%80%d0%b8%d0%b4.%20%d0%b0%d0%ba%d0%b0%d0%b4.%20%d0%a2.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
 20. Barta Heinz. *Grundriss des Zivilrechts.* Innsbruck: WUV, 2004. URL: https://www.uibk.ac.at/zivilrecht/buch/kap1_0.xml#CBACFFIB.
 21. *Історична школа права / авт. О.М. Мироненко. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2: Д-Й. С. 730.* URL: https://leksika.com.ua/12450105/legal/istorichna_shkola_prava.
 22. Демиденко Г.Г. *Історія вчень про право і державу. Навчальний посібник.* Харків: Консум, 2004. 432 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9115.html>.
 23. *Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. Т. 1 / уклад. Ю.В. Білоусов, І.Р. Калаур, С.Д. Гринько та ін.; за ред. Р.О. Стефанчука та М.О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. С. 1025-1150. 1168 с.*
 24. Unger Joseph. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Erster Band. Vierte Aufl.* Leipzig: Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1856. 662 s. URL: https://books.google.com.ua/books?id=HVEpQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=de&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
 25. Кульчицький В.С. *Державний лад і право Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст.* Львів: ЛДУ, 1965. 62 с.
 26. Стефанчук Р., Блажівська О. *Історичні аспекти створення Галицького цивільного кодексу 1797 року. Вісник Національної академії прокуратури України.* 2014. № 4. С. 42-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaru_2014_4_9.
 27. Кульчицький В.С. *Джерела права в Галичині за часів австрійського панування. Проблеми правознавства. Міжвід. наук. зб. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. Вип. 19. С. 42-50.*

28. Płaza S. Historia prawa w Polsce. Część II. Polska pod zaborami. Kraków: W-wo «Księgarnia Akademicka», 1993. 208 s.
29. Wańkowski E. Rozwój ustawodawstwa cywilnego w XIX wieku. *Rocznik Prawniczy Wileński*. Wilno: Nakład Księgarni Jozefa Zawadzkiego, 1925. T. I. S. 89–116.
30. Луцький М.І. Право і система законодавства Західно-Української Народної Республіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2016. 40 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Specializovani_vcheni_radi/Lutskiy_M/Lutskiy_M__aref.pdf.
31. Кульчицький В., Левицька І. Джерела, структура, основні положення Австрійського цивільного кодексу 1811 р. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2009. Вип. 48. С. 46–51. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/LVIV/visnyk_48.pdf.
32. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 88–96. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/10/%d0%92%d1%96%d1%81%d0%bd%d0%b8%d0%ba-57.pdf>.
33. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ, 2004. С. 484-485.
34. Панич Н. Цивільний кодекс Австрії 1812 р. та його застосування на території Галичини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2008. Вип. 47. С. 51–53. URL: https://otherreferats.allbest.ru/history/00925980_0.html.